
ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 340.11:165.243:141.338

Я. Бикова,

здобувач кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІСТОРИЧНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОСТІЙНОГО ТА ЗМІННОГО В ПРАВІ

Праву, як і будь-якому іншому феномену суспільного життя, властиві постійні та змінні характеристики. Право існує у часі, просторі та здійснює особливий вплив на індивідів, створені ними організації та соціальні спільноти. Дана особливість пов'язана із впорядкуванням існуючих відносин, розподілом цінностей, захистом бажаного і обмеженням небажаного.

Як зазначає В. В. Дудченко, «право є особливо складним соціальним феноменом на підставі антиномічності його структури. У межах цієї структури співіснують автономія і гетерономія, суще і ціннісне, факт і норма, ідеальні (метафізичні) й реальні (позитивні) елементи, стабільність і рухливість, порядок і новаторство, примус і переконання, соціальні потреби і соціальні ідеали, досвід і наукові конструкції та, нарешті, логічні поняття і моральні цінності. Усі подібні протиставлення у сфері права істотні й, не з'ясувавши їхньої сутності, неможливо досягти адекватного бачення феномена права в цілому» [1, 178].

Осягнення зазначених антиномій права можливо лише завдяки застосуванню універсального підходу до праворозуміння, в межах якого мають бути враховані надбання природного права, позитивізму та історичної школи права. Поряд із цим необхідно враховувати «ідею» та «основу» права, а відповідно виявити постійні та змінні засади природи права. Зазначені положення вказують на актуальність обраної теми дослідження.

На основі синкретико-історичного

підходу провести дослідження феномена права та проаналізувати такі його відправні засади, як «справедливість», «свобода», «формальна рівність», виявити постійні та змінні характеристики права.

Аксіомою сучасного правознавства вважається постулат про те, що право є динамічним феноменом [2, 345]. Відповідно, для того, щоб осягнути право в його мінливості, потрібен новий термінологічний апарат, який би дав змогу адекватно осмислити плінну правову реальність [3, 64].

Ю. М. Оборотов визначає, що «право — це історично сформована, морально обґрунтована і релігійно вивірена, легалізована ціннісна нормативна система, розрахована на всезагальне визнання (легітимацію) і відповідну поведінку людей, організацій, соціальних спільнот, в якій використовуються процедури, формалізовані рішення і державний примус для попередження й вирішення конфліктів, збереження соціальної цілісності» [4, 54].

Як вказує М. І. Козюбра, «первісний генезис права корениться не в державі, а в реальному житті, в природних, невідчужуваних правах людини, право виникає не одночасно з державою, а передує їй. За певних соціальних передумов воно може існувати без держави і поза державою [5, 35].

Беручи до уваги результати колективного дослідження, яке було проведено на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського національного університету імені Івана Франка, слід зазна-

чити, що «у стародавні часи терміном право найчастіше позначалися поняття про: свободу людини; справедливість; настанови стосовно людської поведінки; настанови щодо здійснення такої поведінки суб'єктів, яка вважається справедливою; зважування інтересів різних учасників суспільного життя. У новій та новітній історії людства термін «право» використовувався також й для позначення понять про: певні інтереси тих чи інших суб'єктів соціуму; особливі почуття, емоції; вимоги суб'єктів стосовно отримання певних цінностей» [6, 91–112].

У зазначеному контексті достатньо цікавою є думка С. І. Алаіс, яка обґрунтовує, що «сутність права виявляється не в його інтегративному визначенні, а в його інтегративному розумінні. Таке розуміння права відображає цілісність його якостей не просто у вигляді переліку різноманітних дефініцій, а у запереченні їх протидії та визнанні їх взаємозбагачення» [7, 73].

Але виникає питання, як можна зрозуміти те, чому не має визначення? Враховуючи те, що право має розвиватися у певному часі та просторі, а відповідно є «змінною» категорією, яка відображає об'єктивні потреби суспільства та порядок їх задоволення, можливо припустити, що визначення права завжди буде змінюватися. Воно має бути завжди об'єктивним, таким, що відповідає ступеню розвитку суспільства.

Одним із можливих шляхів встановлення сутності права є використання історичного підходу до праворозуміння.

Якщо «традиційна» історична школа права є ключем до пізнання духу та самобутності певного народу в контексті правоутворення, то сучасне історичне праворозуміння має ґрунтуватися на виявленні загальних та особливих закономірностей права як явища планетарного масштабу.

Зрозуміло, що історичний тип праворозуміння не стане домінуючим, проте він і не повинен. Майбутнє за інтегративним та синкретичним підходами до пізнання права. Але сучасне історичне праворозуміння — це, в певній мірі,

спосіб до вивчення і порівняння правових систем та їх інститутів, причому як існуючих, так і тих, що існували раніше.

Розуміння права як феномена, що існує у певному просторі та часі — «нині», зумовлює підходи до виявлення його природи.

Відповідно, історичне праворозуміння має не тільки констатувати етапи становлення, розвитку та функціонування права, але й акцентувати увагу на тому, які саме регулятори, відносини, установлення та їх розуміння були у минулому та які регулятори і установлення існують зараз. Саме історичне праворозуміння має обґрунтовувати, що право — це те, що є «зараз і в цьому місці». Ні у минулому, ні у майбутньому, лише зараз — реальне, чинне право. Чи є «історична пам'ятка права» правом? Ні! Це вже лише частина культури певного суспільства та людства в цілому. Правом є лише те, що діє та реально регулює суспільні відносини (із урахуванням аспектів «до» та «після» формалізації нормативних фактів).

Право — це чинний соціальний регулятор, який розвивається історично та фіксує об'єктивні потреби та бажання індивідів у справедливих, формально виражених уповноваженим суб'єктом установленнях обов'язкового характеру.

В основі права лежить сформоване людиною (суспільством) розуміння справедливості. Справедливість є оціночною (змінною) категорією, пов'язаною з певним етапом історичного життя суспільства.

Формальна рівність — похідна від справедливості і допускає формальну правову нерівність.

В основі справедливості лежить свобода. Свобода «від» і свобода «для». Свобода невід'ємна від індивіда і є категорією постійною.

Право одержує свій зовнішній вираз у правових актах.

Враховуючи наведене визначення, можливо виокремити такі ознаки права:

1. Чинність — правом є лише ті установлення, що діють та здійснюють вплив на суспільні відносини.

2. Соціальний характер: загальний — право є одним з видів соціальних норм (регуляторів), яке виникло в епоху неолітичної революції і виділилося з мононорм; особливий — право є таким соціальним регулятором, яке об'єктивно відображає народний дух, а результати і порядок регулювання отримують фіксацію у письмових актах, які мають юридичне значення.

3. Об'єктивність — право відбиває об'єктивні потреби та бажання соціуму (окремих соціальних груп) у: необхідності впорядкування певних відносин; захисту і розподілу цінностей; формалізації нормативних фактів.

4. Справедливість — це, адекватна певному історичному періоду належна відповідність: антиномій права; об'єктивних потреб та бажань суспільства; діянь та результатів діянь певних суб'єктів — права — обов'язку, порушень — покарання.

5. Формальний вираз — завершальний етап правоутворення, де відбувається фіксація, визначенням уповноваженим суб'єктом, таких що склалися або створених установлень в письмових правових актах.

6. Обов'язковість — необхідність виконання установлень, що забезпечується або примусом, або «вірою в право».

У пліні еволюції історичної школи права плюралістична теорія правогенезу залишилася незмінною. Народний дух є джерелом природного і людського (звичаєвого, законодавчого, наукового, судового) права. Виявленням філософсько-методологічної квінтесенції історичної школи права, розкриттям співвідношення між просторово-часовим і духовним факторами правогенезу, обґрунтуванням позачасової сутності справедливості, а відтак, і права.

Такі моральні начала, як гідність і свобода людини, є загальними і позачасовими елементами утворення права. Національний елемент як буква закону є вузьким, проте з часом він може збагатитися загальним началом і розширитися. Взаємодія національного і загальнолюдського елементів є найвагомішою підставою прогресу народного права.

Як зазначає С. В. Ромашкін, «визнання свободи і справедливості є загальним і позачасовим началом, яке дозволяє подолати однобічність органічного розуміння історії. Філософське розуміння історії, всупереч однобічному органічному її розумінню, дає можливість стверджувати: юрист розглядає право у його відокремленості або партикулярності, як право певного народу; філософ розглядає право окремих націй, як відбиття розвитку, що здійснюється через все людство. З цієї точки зору право всіх народів постає моментами єдиного руху. Тож філософське і органічне розуміння історії не суперечать одне одному: в окремому народі виявляється загальнонародний дух, який віддзеркалює себе в індивідуальних рисах. Особливі і неповторні риси певних явищ жодною мірою не заперечують загальної і спільної їхньої основи. Висновок той, що підставою правоутворення є не лише індивідуальний дух певного народу, а й дух загальнолюдський. Цим самим затверджувалася ідея спільності і загальності правових засад» [8, 95].

У зв'язку з цим важливо пригадати позачасове тлумачення справедливості, а відтак, і права у римському праві. В античні часи орієнтувалися на концепцію справедливості, опрацьовану Арістотелем. Як відомо, грецький мислитель виокремлював зрівнюючу або комутативну і розподільчу або дистрибутивну справедливість. Така справедливість охоплює сферу приватних договорів як свободних, добрих і обопільних воль їх учасників. Саме договір постає символом зрівнюючої справедливості. Розподільча справедливість охоплює сферу державну, публічну. Саме так справедливість проявляє себе у приватному і публічному праві. Висновок такий, що позачасовість у справедливості, а відтак, і праві вбачається в уродженій всім людям свободі. «Кожному — за його вчинками» — ось класична, всеохоплююча формула справедливості.

Метою права є мир, засобом досягнення цієї мети — боротьба. Боротьба за право є обов'язком особистості перед самою собою, своєю честю і гідністю.

Головним у пізнанні права має стати поняття мети, а не причини. Сформульована мета потребує вибору засобів її реалізації. Встановлення мети і вибір засобів — справа свободної особистості [9, 3–65].

Ми маємо визначити, що право виникло і є, воно змінюється та розвивається, а разом з цим змінюються та розвиваються людські уявлення щодо нього та особливості його формалізації.

Взагалі визначити не завжди означає пізнати і зрозуміти. Спроба дати визначення права в будь-якому разі не приведе до охоплення однією дефініцією усіх якостей права і усіх його зв'язків з іншими правовими явищами.

Сучасному суспільству необхідна остаточна переорієнтація праворозуміння: від тлумачення права лише як сукупності приписів держави до вивчення сутності права як складного багатоаспектного явища, що має різноманітні форми прояву, існує в численних формах буття. Серед них: уроджені можливості людини (природні, невід'ємні, невідчужувані права), індивідуальна та суспільна правосвідомість, правовідносини, що виявляються в діях і поведінці людей, правові звичаї, правові канони, правові прецеденти та правові доктрини, нормативно-правові договори, національні і міжнародні нормативно-правові акти [7, 113].

Сучасне плюралістичне праворозуміння передбачає множинність значень права, кожне з яких відображає його сторону, вимір, особливу форму буття. Але поряд із цим право є феноменом, що діє. Інакше втрачається сама суть права, його цінність. Для формування визначення права, перш за все, необхідно досліджувати те, як воно проявляє себе у реальному сьогоденні. Яким чином впливає на суспільні відносини і чим відрізняється від інших соціальних регуляторів.

Розуміння сутності права як справедливої міри свободи дозволяє індивіду відчувати себе повноцінною істотою. Право, фіксуючи межі свободи, встановлює напрями поведінки. Однак поведінки не будь-якої, а лише тієї, що не зашкоджує

свободі інших. А відтак, для цього індивіда зовсім не важливим є те, яким чином були врегульовані подібні відносини у минулому, для нього має значення те, як вони впорядковані зараз.

Відповідно, формування визначення права пов'язано не тільки із поліваріантністю аспектів прояву цього феномена протягом всього його існування у соціумі, але прив'язане до певного історичного періоду, коли воно здійснює реальний вплив на суспільні відносини.

Право виникло і є, воно змінюється та розвивається, а разом з цим змінюються та розвиваються людські уявлення щодо нього, особливості його формалізації та впливу на суспільство.

І у цьому варіанті, можливо, слід відокремлювати поняття права як частини історичного буття та культури суспільства (поняття постійного) від поняття права як феномена, що діє (поняття змінного).

Ключові слова: право; справедливість; свобода; формальна рівність; праворозуміння; інтегративне праворозуміння; історична школа права.

У статті обґрунтовується необхідність відокремлення поняття права як частини історичного буття та культури суспільства (поняття постійного) від поняття права як феномена, що діє (поняття змінного).

В статті обосновується необхідність розділення поняття права як частини історичного буття та культури суспільства (поняття постійного) від поняття права як реально діючого феномена (поняття змінного).

The article explains the need for separation of the concept of law as part of the historical and cultural life of society (the concept of a constant), from the notion of law as a phenomenon of real action (the concept of variable).

Література

1. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпрета-

ція : дис. ... д-ра юрид. наук / В. В. Дудченко. — О., 2007. — 363 с.

2. Варга Ч. Природа права и правовое мышление // *Российский ежегодник теории права*. — 2008. — № 1. — С. 343–356.

3. Стовба О. Праворозуміння V.S. Правосвідомість: проблеми і перспективи // *Право України*. — 2010. — № 4. — С. 64–69.

4. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіологічне начало (постулат права) // *Право України*. — 2010. — № 4. — С. 49–55.

5. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство : стан та перспективи // *Право України*. — 2010. — № 1. — С. 32–43.

6. Дудах Т. І. Правоназви як законотвірний прояв праворозуміння // *Права*

людини: соціально-антропологічний вимір : монографія. — Л. : Світ, 2006. — С. 91–112. — (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. Серія I. Дослідження та реферати ; вип. 13).

7. Алаїс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. І. Алаїс ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2003. — 203 с.

8. Ромашкін С. В. Типи правопізнання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. В. Ромашкін ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — О., 2008. — 188 с.

9. Иеринг Р. Борьба за право / Р. Иеринг ; пер. В. И. Лойко — М. : Изд-во Вестника знания (В. В. Битнера), 1912. — 71 с.

УДК 340.134:008

І. Руденко,

аспірантка кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ

Успішна діяльність по створенню нормативно-правових актів, зокрема й законів, залежить, перш за все, від правової культури законодавця, його володіння юридичною наукою і прийомами законодавчої техніки. Правова культура законодавця тисячами ниток пов'язана із загальною культурою. Її могутній добродійний вплив на правову свідомість, мислення, світогляд тих, хто творить закони, на їх правові настанови, безпосередньо визначають характер законодавства, що відповідає історичному та національному духу народу, його сподіванням, потребам і інтересам. Разом з тим правова культура законодавця впливає на загальну культуру, захищає і утворює умови її вільного розвитку шляхом виробки прогресивних законів, встановлення режиму правової стабільності та режиму пра-

вопорядку. Культура законотворчості важлива тим, що у ній концентруються різноманітні знання дійсності, її історії та перспективи розвитку; спеціальні знання про право, закон і законодавчу техніку, вміле їх використання в практичній діяльності по створенню законів і їх реалізації. Оволодіння цими знаннями і їх використання в процесі законотворчості дозволяють створювати технічно досконалі законодавчі акти, що повністю відповідають назрілим і болючим потребам громадянського прогресу. Саме ця обставина забезпечує культурі законотворчості режим актуальної проблеми сьогодення в процесі творення законів.

Дослідженням цієї теми займалися такі вчені, як Ю. М. Занік, С. Сливка, О. В. Шишко та ін., проте на сьогоднішній день вона залишається недостат-